

Siyasal Anılar (1976)

Hüseyin Cahit Yalçın

Karakterler

Abdullah Zühtü: Abdullah Zühtü, Hüseyin Cahit'in gazeteci arkadaşıdır. İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği gün Hüseyin Cahit nasıl bir karşılık vereceğini bilemez ama içinden bir tepki vermek geçer. Abdullah Zühtü onun meşrutiyeti karşılamak için sıradışı bir şeyler yapmasına yardımcı olan kişidir.

Mehmet Cavit: Bir milletvekili olan Mehmet Cavit, Hüseyin Cahit'in liseden arkadaşıdır. Hüseyin Cahit'in tüm anıları boyunca adını hep geçirdiği tek kişidir. Mehmet Cavit genellikle Hüseyin Cahit'i politik gelişmelerden haberdar eden kişi olarak görünür. Ancak 31 Mart'tan sonra ortak bir kaderi paylaşır ve Selanik'e kaçarlar. Orada Mehmet Cavit, Hüseyin Cahit'in Mason olmasına önyak olur.

Babanzade İsmail Hakkı: Babanzade İsmail Hakkı, 31 Mart günü toplanan kalabalığın bir milletvekilini Hüseyin Cahit zannederek öldürdüğüne şahitlik eden milletvekilidir. Hüseyin Cahit ve Mehmet Cavit'i Selanik'te ziyaret ettiğinde *Tanin* gazetesinin bir sayısını orada yayımlarlar ve İsmail Hakkı parlamento binasından şahit olduğu o korkunç anları o sayıda aktarır. Hüseyin Cahit böylece geriden takip ettiği olayların ciddiyetinin daha da farkına varır.

Talât Paşa: Hüseyin Cahit, içişleri bakanı olan Talât Paşa'yla *Tanin* için yazarken tanışır ve arkadaş olurlar. Hüseyin Cahit birçok konuda Talât Paşa'yla aynı fikirleri patlaşmasa da onun arkadaşlığını ve esprili havasını her zaman takdir eder.

Enver Paşa: Babiâli Baskını sonrası savunma bakanı olan Enver Paşa Hüseyin Cahit için Talât Paşa'yla kıyas noktasıdır. Talât Paşa'dan daha muhafazakâr olan Enver Paşa'yı nepotizm karşıtı tutumu nedeniyle takdir eder.

Olaylar

Kitap, Hüseyin Cahit Yalçın'ın çeşitli gazetelerde ve dergilerde yayımlanmış olan İkinci Meşrutiyet dönemine (1908-1918) dair anılarını ve analizlerini içeren yazılardan oluşmaktadır.

İkinci Meşrutiyet'i Karşılamak

24 Temmuz 1908 tarihinde gazetelerin ön sayfasında yer alan resmi bir duyuru, 1876 yılına ait anayasanın tekrar yürürlüğe girdiğini haber vermektedir. İmparatorluğun İkinci Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Hüseyin Cahit duyuruyu II. Abdulhamit'in devrinin sona erdiğine inanamayarak okur. Zira bu, onun ve arkadaşlarının yıllardır beklediği mucizedir fakat o kadar törensiz bir şekilde olup bitmektedir ki... Birçok insanın uğruna sürgün edildiği, cezaevine gönderildiği ve cezalandırıldığı özgürlüğe kavuşma sevinciyle dolup taşar. Heyecanla dışarı çıkıp gündelik hayattaki farklılıkları görmek ister ama herkes bir önceki günden farksızdır. Sıradışı olan hiçbir şey yoktur.

Bir süre önce Hüseyin Cahit'in arkadaşları onu evinde ziyaret etmiş ve meşrutiyetin tekrar yürürlüğe girmesi için Selanik'te gizlice çalışan silahlı bir örgütten bahsetmiştir. Aynı örgüt İstanbul'da da örgütlenmeyi planlamaktadır ve arkadaşları da buna destekçidir. Hüseyin Cahit silahlı işlerden hoşlanmadığı için bundan çok hoşlanmayıp muhbirlerle dolu İstanbul'da örgütlenmenin imkânsızlığından bahsetmiştir.

Şimdi İstanbul meşrutiyet ve meşrutiyetçilik sözlerini gazetede görmekten bile korkmaktadır. Hüseyin Cahit merakla İstanbul basınının bulunduğu caddeye gider ve Karabet'in dükkânına uğrar. Karabet de onun kadar şaşkındır. Onunla sohbet ederken Abdullah Zühtü'nün yürüyerek ordan geçtiğini görür ve hemen ona katılır. Birlikte insanların olan bitenin farkında olup olmadığına bakarlar; herkes hayatına hiçbir şey olmamış gibi devam etmektedir. Günün cuma olduğunu hatırlayınca bu sıradanlığı kesintiye

uğratmak için bir plan yaparlar. Sultan cuma namazından dönerken bir selam töreni yapılmaktadır. Hüseyin Cahit ve Abdullah Zühtü bu kalabalığa karışıp slogan atmaya karar verirler. Fakat kimsenin meşrutiyet lehine tek bir söz etmeyeceğini bilmektedirler. O yüzden "Padişahım çok yaşa!" diyerek herkesi galeyana getirip tek bir ağızdan haykırmaya başlarlar. Hüseyin Cahit, bunun o günün İstanbul'unda meşrutiyeti karşılamının tek meşru yolu olduğunu söyler. Günün sıradışılığına lâıyk sıradışı bir eylem gerçekleştirdikten sonra gazetelerin bundan sonra nasıl çıkacağını konuşmak üzere *İkdam* gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet'i ziyaret ederler. Meşrutiyetin ilan edilmesine rağmen Abdülhamit'in hâlâ iktidarda oluşunu kafa karıştırıcı bulurlar. Nitekim meşrutiyeti ilan eden sultanın kendisidir. Ancak her şeye rağmen meşrutiyetin kutlanacak bir şey olduğundan emindirler. Hüseyin Cahit ve Abdullah Zühtü meşrutiyeti yücelten makaleler yazarlar ancak Karabet ve Ahmet Cevdet, Hüseyin Cahit'in bazı ifadelerini aşırı bularak iki makaleyi birleştirip tek makaleye dönüştürürler. Aşırı bulunan kısımlar böylece sansüre uğrar. Sonraki gün bu makale *İkdam*'da anonim olarak basılır.

Ahmet Cevdet, Karabet'le beraber iş yerlerine bayrak asarken çalışanlarından birini civardaki kahvehâneleri kolaçan etmesi için gönderir. Fakat kimse konuşmak istememektedir hatta bu çalışanı ajanlıkla suçlayanlar bile olur. Hüseyin Cahit ve arkadaşları böylelikle baskıcı rejimin ethosunun yerli yerinde durduğunu görmüş olurlar. Ancak pes etmezler. *Sabah* gazetesinin yazarlarıyla buluşup yazılarını basımdan önce sansür kuruluna teslim etmeme kararı alırlar. Hatta eğer yazıları almak için gelen bir memur olursa ona saldırmayı bile planlarlar. Fakat kimse gelmez ve gazeteler sansürsüz basılır.

Hüseyin Cahit o günün İstanbul'unu başında bir gözeten olmada sokaklarda koşuşturan bir çocuğa benzetir çünkü devletin tüm temsilcileri yok olmuştur. İstanbul'da yeni yeni gazeteler çıkmıştır, artık meşrutiyeti savunan yeni yeni yüzler vardır. *Servetifünun*, Babıâli Caddesi'ndeki konumu sayesinde en bilindik toplanma yerlerinden biridir ve birbirini tanımayan birçok insan artık tartışmak için oradan toplanmaktadır. Ancak Selanik'te bulunan İttihat ve Terakki merkezinin İstanbul'da olup bitenlerden haberi yoktur. Komite yalnızca 24 Temmuz günü Selanik neşe içindeyken İstanbul'un sessizliğe gömülü olduğunu bilmektedir. O nedenle komitenin bir temsilcisi olan Rahmi durumu anlamak için İstanbul'a gelmiştir. Rahmi inanmadıkları şeylerin savunuculuğunu yapan insanları görünce komite adına kimsenin konuşma yetkisi olmadığını belirtir. Hüseyin Cahit, eski hocası Manyaslı Refik Bey'in bir arkadaşı olan Baha adlı bir avukatın komitenin İstanbul'daki temsilcisi olduğunu fakat dikkat çekmemek için merkezle zayıf bir ilişki içinde bulunduğunu ekler. Komitenin İstanbul'daki durumu görebilmek için başka bir temsilciyi gönderme sebebi budur. Bir gün Hüseyin Cahit *Servetifünun*'da eski arkadaşı Hüseyin Kazım'la karşılaşır ve Kazım ona Tefvik Fikret'le bir gazete çıkarmaya nasıl baktığını sorar. Böylece 1 Ağustos'ta *Tanin*'in ilk sayısı çıkar. Hüseyin Kazım komiteyle bağlantılıdır ancak Hüseyin Cahit bağımsız kalmaya özen gösterir. Komite kendi gazetesini olan *Şurayı Ümmet*'i kurana dek tüm bildirimlerini *Tanin* yayımlar. Fakat insanlar komitenin gazetesini olarak *Tanin*'i tanırlar. Hüseyin Cahit bundan rahatsızlık duyar çünkü kişisel çıkarları için komiteyi destekleyen birçok insan vardır. Örneğin, arkadaşı Abdullah Zühtü kendi gazetesinin itibarını artırmak için komiteye dahil olmuştur.

Hüseyin Cahit'i rahatsız eden bir diğer şey eski rejim için çalışan tüm devlet adamlarının olduğu yerde kalmalarıdır. İnsanlar protesto ederek hükümeti bazı şeyleri yapmaya zorlamaktadır. Örneğin sadrazam baskılara dayanamayıp genel af ilan etmiştir. Şüphesiz ki devrimin zaafı devrimcilerin ortalıkta bulunmamasıdır. Abdülhamit hâlâ önemli bakanlıkları atama yetkisini kendinde tutmaktadır. Hüseyin Cahit, sultanın genç ve deneyimsiz komite üyeleri adına bir kabine kurmasını şiddetle kınar ve komite destekçilerinin de en az komite üyeleri kadar sorumluluk almaktan kaçındığını göstermek için liseden arkadaşı Ahmet Şuayıp'la yaptığı bir konuşmayı hatırlatır. Ahmet Şuayıp ve onun gibi birçok kişi eski rejim tarafından işkenceye maruz bırakılmış bazı güçlü insanların devrimden hemen sonra ortaya çıkıp yönetimi ele almalarını beklemektedir. Ancak öne çıkan kimse yoktur.

Hayal Kırıklığı

Belirsizlik içinde yol göstericilik rolünü üstlemekten çekinmeyen basındır. Hüseyin Cahit, sadrazamın istifasını basının en büyük hizmetlerinden biri olarak görür. Kamil Paşa liderliğinde yeni bir kabine kurulur ancak devrimciler hâlâ ortada yoktur. Hem devlet hem de komite belli belirsiz bir rol üstlenmiştir. Kimse iş bölümünün neye göre yapıldığını anlayamamaktadır. Hatta polis bile bu karışıklık nedeniyle işini yapamamaktadır. Bir süre sonra komitenin İstanbul şubesi Hüseyin Cahit'i Dr. Esat Paşa'nın kliniğinde bir buluşmaya davet eder. Klinikte komitenin sözcülüğünü yapan Hasan Rıza Paşa'yla tanışır. Komite ondan daha az eleştirel olmasını talep etmektedir. Hasan Rıza Paşa bu talebi

kibarca iletmesine rağmen Hüseyin Cahit hiddetle karşı çıkar. Böylece komiteyle ilk karşılaşma kötü bir deneyime dönüşür.

Eski rejim destekçileri meşrutiyetin garanti ettiği özgür basını kullanmaktan çekinmez. Ne de olsa yeni hükümet gerçek bir dönüşüm yaratamamıştır. Yalnızca eski bir bakan ve birkaç bürokrat tutuklanmıştır. Hüseyin Cahit bu kimseleri cezaevinde görünce bütün kını söner. Ancak İstanbul'da basın dışında hiçbir kurumun varlık göstermemesi fikri onu rahatsız etmektedir. Özgürlüğe önem veren Recep Paşa savunma bakanı olarak atandığında umutları yeniden yeşerir fakat Recep Paşa aniden ölür. Bu sırada sultanın doğum günü sebebiyle Sadrazam Kamil Paşa İstanbul'daki elçilere bir ziyafet verir. Ancak ziyafete İstanbul'da bulunan Bulgar temsilcisi de katılmak ister fakat ziyafetin yalnızca yabancı elçilere yönelik olduğu gerekçesiyle reddedilir. Bunun üzerine öfke ve kinamayla Sofya'ya gider. Hüseyin Cahit ve Abdullah Zühtü gelecekte Bulgarlarla yaşanabilecek bir anlaşmazlık konusunda uyarıda bulunmak için Kamil Paşa'yı ziyaret ederler. Bu, Hüseyin Cahit'in tıpkı Avrupa'daki gazetecilerin yaptığı gibi bir politikacıyla ilk görüşme girişimidir. Ancak sadrazamın biçimsiz ve bakımsız görünüşüyle hayal kırıklığına uğrar. Sadrazam onların uyarılarını dikkate almaz. Hüseyin Cahit ayrılırken öğrenme hissiyle doluyken Abdullah Zühtü sadrazamın bir bildiği olduğuna inanmaktadır. Kısa bir süre sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan eder. Hüseyin Cahit olan biteni yakından görmek için Sofya'ya gider. Trenden inince 24 Temmuz'da İstanbul'da eksik olan neşenin ve heyecanın burada olduğuna tanıklık eder. Bu sırada Avusturya-Maceristan Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını duyurmuştur. Hüseyin Cahit büyük bir hayal kırıklığıyla geri döner. Yıllar boyu saygı duyduğu tüm devlet adamları artık gözünden düşmüştür.

Protestolar Kör Ali olarak bilinen bir hoca, ekim ayında insanları yeni rejime karşı kışkırtarak silahlı bir kalabalık grupla beraber Fatih Camii'nden saraya kadar yürür ve saraya meşrutiyet karşıtı talepler iletir. Sonrasında arkadaşı İsmail Hakkı'yla beraber tutuklanır. Hüseyin Cahit bu kalabalığı hiçbir kolluk gücünün durduramayışını korkutucu bulur. Aynı gün, yeni rejime karşı çalışan vatandaşlara yönelik bir soruşturmanın yürütüldüğüne dair resmi bir duyuru yapıldığına dikkat çekerek bu olayın ardında Abdülhamit'in bulunduğunu dile getirir. Ona göre, yeni rejime zarar vermek isteyen sultan ne olur ne olmaz diye düşünerek bu tür açıklamalarda bulunmaktadır.

Politikaya Giriş Hüseyin Cahit'in tek umudu yeni kurulacak meclis olduğundan adaylığını açıklar. Bir siyasi program hazırlar ve onu bir tiyatro salonunda insanlarla paylaşır. Bunu hatırlarken bir program hazırlayarak her şeyi değiştireceğini düşünmüş olmasının çok naif bulur. Fakat programın en önemli noktasının eğitimle ilgili olduğunu belirtir. Türkçe dil öğrenimini ulusal bir sorun olarak yorumlamıştır ama programda bunun gerekliliğiyle ilgili yazdıklarının çekingen oluşundan yakınıdır.

Meşrutiyetin imparatorluk içindeki tüm etnik unsurları kapsamak adına Osmanlılığı öne çıkarırken Türklüğü bastırılmış olmasından şikayet eder. Hüseyin Cahit'e göre Osmanlılık bir kurguyken Türklük doğal bir gerçekliktir. Türkler dışındaki tüm etnik unsurları imparatorluğa bir tehdit olarak algılar fakat Türklerin de baskın etnik unsur olmadığını belirtir. Ayrıca diğer etnik unsurların Prens Sabahattin'in adem-i merkezîyetçi fikirlerini destekleyişini de bir endişe kaynağı olarak görür.

Onyargılar Kolluk güçlerinin etkin olmadığını gösteren ikinci bir olaydan daha bahseder. Genç bir Müslüman kadın genç bir Rum erkekle kaçtığında kadının babası polise şikayet eder. Ancak polis onları karakola getirirken bir grup erkek Rum genci linç ederek öldürür. Hüseyin Cahit şiddeti kınar ve eski rejimden korkan insanların şimdi neden hukuktan korkmadığını sorgular. Fakat cevaplayan olmaz çünkü gerçek bir hükümet mevcut değildir.

Komite Üyesi Olmak Bir süre sonra komite ona milletvekilliği teklif eder. Hüseyin Cahit bağımsız kalmayı tercih etmesine rağmen kabul eder. Komitenin hedeflerine bağlı kalacağına dair yemin ederek komiteye katılır. Fakat bir yanda İttihat ve Terakki Cemiyeti diğer yanda İttihat ve Terakki Partisi'nin bulunuşu onu rahatsız eder. Komite gizli bir örgüttü ve artık parti üyeleri bu gizli örgüt tarafından kukla gibi oynatılacaktı. Yani ülkeyi gizli bir örgüt yönetmiş olacaktı.

Parlamentonun Açılışı Seçim komitenin illerde baskın güç olmadığını ve Ahrar Partisi'nin İstanbul'da hafife alınmaması gerektiğini ortaya çıkarır. Seçimin ardından Abdülhamit parlamentoyu bir konuşmayla açar ve yeni meclisin onuruna bir ziyafet verir. Hüseyin Cahit davet boyunca sultanı yakından izler ve onun kurnaz biri olduğuna ikna olur. Sultan bütün gece boyunca geçmişte muhalif olarak Avrupa'da yaşamak zorunda kalmış Meclis Başkanı Ahmet Rıza'yla vakit geçirir. Sultanın saraya hizmet etmesi için ettiği birçok teklifi reddetmiş olan Ahmet Rıza, bardağına su koyan sultana

teslim olmuş gibidir. Hüseyin Cahit Ahmet Rıza'nın sultanın mütevazî kişiliğiyle büyüldüğüne inanır ve onun sultanla Avrupa'da yaşadıklarını bir tatile gitmişçesine hikâyeye edişine öfkelenir. Gecenin sonunda Abdülhamit'in İkinci Meşrutiyet korkularının artık sonlandığını dile getirir.

“Şeriat İsteriz” 28 Şubat 1909 tarihinde iki adam şeriat yönetimine taraftar kazanmak için Kapalıçarşı'da imza toplamaya başlar. Meşrutiyete açıkça karşı çıkmazlar fakat dini bir yönetim talep ederler. Bu olay üzerine Hüseyin Cahit “Şeriat İsteriz” başlıklı bir yazı yazar ve gericilikten şikayet eder. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa onunla buluşup yazının sultanı rahatsız ettiğini bildirir. Hüseyin Cahit yazının sultanla hiçbir ilgisi olmadığını söyler. Fakat kafası sultanın meşrutiyete karşı bir şey planlayıp planlamadığı konusunda karışır.

Suikast 7 Nisan tarihinde muhafazakâr *Serbesti* gazetesi yazarlarından Hasan Fehmi Bey sokakta vurularak öldürülür. Bu olay Hüseyin Cahit'i derinden etkiler ve siyasetin karanlık yüzünü sorgulamaya iter. Cenazeye katılmaya niyetlediğinde arkadaşları muhtemel bir saldırıdan korkarak onu durdurur. Ancak meşrutiyet karşıtları bu olayı kendi lehlerine kullanmaktan kaçınmaz. Askerler bile hükümeti protesto etmeye başlar ve bazı muhafazakâr gruplar hükümetin kendilerine yakın kimseleri önemli pozisyonlara ataması için taleplerde bulunur.

31 Mart Vakası 13 Nisan (Rumi takvime göre 31 Mart) tarihinde Hüseyin Cahit her zamanki gibi evden çıkar ama bir tramvay bulamayınca şaşırır. Bir araba arar ama onu da bulamaz. Şehrin havasında bir değişiklik hisseder ama adlandıramaz. Caddede yürürken arkadaşları Süleyman Fehmi ve Hakkı Behiç'i görür, ikisi de Hüseyin Cahit'i meşrutiyetin tekrar yürürlüğe girmesini protesto eden dindar öğrenciler ve askerler hakkında bilgilendirir. Hüseyin Cahit bunun üstüne eve geri döner ve arkadaşlarıyla durumu tartışarak biraz zaman geçirir. Sonrasında Cavit'le beraber evleri İstanbul'daki siyasetçilerin, sanatçıların ve aktivistlerin toplanma mekânı olan Suriyeli bir aile olan Matran Ailesi'ne gider. Fakat orada kaldıkça merakları daha da artar ve *La Turquie* gazetesine uğramak için dışarı çıkarlar. Ne zaman ki arkadaşları Séon, Ayasofya meydanında toplanan kalabalığın dini bir yönetim talep ettiğini ve *Tanin* gazetesinin de yağmalandığını söyler ancak o zaman Hüseyin Cahit olayın ciddiyetini algılar. Diğer arkadaşlarını görmeyi umarak Matran Ailesi'nin evine geri döner. Kısa bir süre sonra siyasetçiler gelip gitmeye başlar. Onlardan biri Lazkiya milletvekili Mehmet Aslan'dır. Ancak o da etrafı kolaçan etmek için dışarı çıkar. Onun gidişi üzerine Hüseyin Cahit Beyoğlu'ndaki *Cercle d'Orient* adlı kulübe gider ancak orada kimseyi bulamaz. Sonrasında yine bilindik başka bir mekân olan Tokatlıyan Oteli'ne gider ve orada *Matin* gazetesinden M. Quinet'le karşılaşır. M. Quinet ona kalabalığın onu öldürmek istediğini söyleyince Matranların evinde beklemeye karar verir. Artık ev milletvekilleriyle doludur ancak Mehmet Aslan henüz geri dönmemiştir. Onu bekleyerek saatler geçirirler ancak Mehmet Aslan gelmez. Suriyeli bir misafir olan Alfrède Sursak daha fazla dayanamayarak dışarı çıkar ve kısa bir süre sonra solgun bir yüzle geri döner. Kalabalığın Hüseyin Cahit'i öldürmek istediğini haber verir. Sonrasında Hüseyin Cahit, Séon'dan Mehmet Aslan'ın kendisi zannedilerek öldürüldüğünü bildiren bir not alır. Artık kendi ailesi hakkında endişelenmeye başlamıştır. Matran Ailesi'nin bir çalışanıyla eşine bir not gönderir. Eşi kardeşinin evine gittikten sonra biraz olsun rahatlar ancak ne yapacağına karar veremez. Cavit Avusturya Elçiliğine sığınmayı teklif edince Nadra Matran, Weitz adlı bir gazeteciye ulaşmaları için yardımcı olur. Fakat Weitz üstü kapalı bir red cevabı iletir. Bunun üzerine Hüseyin Cahit önceden haber vermeden Rusya Elçiliğine sığınmayı önerir. Cavit bunu kabul etmeyerek Mason bir komisyoncu arkadaşının evine sığınır. Hüseyin Cahit elçiliğe gider ve bu işe yarar. Rus Elçi Zinoviev onun hayatının tehlikede olduğuna ikna olduktan sonra onu ağırlamayı kabul eder.

Elçilikte kalırken haberleri yakından takip eder. Bir grup asker meclis başkanının, sadrazamın, savunma ve denizcilik bakanının istifasını talep etmektedir. Gazete kendisinin ve kendisi gibi birçok askerin sultanı devre dışı bıraktıktan sonra dini yönetim vaadinde bulunan komite tarafından kandırıldığını öne süren bir askeri alıntılmaktadır. Şimdi Hasan Fehmi adına adalet aramakta ve komiteyi katili saklamakla suçlamaktadırlar. Hüseyin Cahit bunu okuduğunda basın insanları hükümet aleyhine kışkırttığını düşünür. Nitekim İstanbul'daki kaos büyümektedir. Onunla ilgilenen elçilik tercümanı M. Mandelstam onun endişelerini onaylar ve ona Rus gemisi Kolkhida'da kalmayı teklif eder. Hüseyin Cahit çaresizce ülkeyi terk edip Avrupa'da yaşamaya karar verir. Gece vakti elçilikten ayrılır ve gemiye biner. Sonrasında Cavit de ona katılır ve Odesa'ya doğru yol alan Kraliçe Olga adlı ticari bir gemiye transfer edilirler.

Masonluk Hüseyin Cahit and Cavit, Odesa'da çarlık rejimine sadakatiyle bilinen bir kumandan olan Vali Renenkampf'ı ziyaret ederler. Vali pazar günü olmasına rağmen onlara yardımcı olur ve bu sayede Selanik'e doğru yola çıkarlar. Selanik'te komiteyle ilişkileri olan bir grup onları karşılar. Ancak

Hüseyin Cahit kendisinden bir konuşma yapması beklendiğini hissedince huzursuzlanır. Uzun konuşmalardan hoşlanmayan biri olarak birkaç söz eder ve konuşma sırasını daha konuşkan biri olan Cavit'e devreder. Sonraki gün meraklı ziyaretçileri onları Selanik'ten İstanbul'a doğru ayaklanmayı bastırmak üzere yola çıkmış olan Hareket Ordusu hakkında bilgilendirir. Hüseyin Cahit ve Cavit biraz daha bilgi sahibi olmak için beklerler. Selanik'te zaman geçirirken Cavit Hüseyin Cahit'i Masonluğa davet eder. Hüseyin Cahit ilk başta reddetse de Cavit'in bahsettiği hümanistik değerler ilgisini çeker ve sonraki akşam locada yapılan bir törenle Masonlara katılır. Hüseyin Cahit söz verdiği için Mason Locasında şahit olduklarını anlatmaz.

Masonluğun evrensel bir kardeşlik kurma amacına değer verir ancak eski çağlara ait birtakım ayinlerle insanları etkilemeye çalışmayı saçma bulur. Masonluktan uzaklaşmasına bir sebep olarak da ikiyüzlülüğü sebep gösterir. Birçok insan komite Masonlarla ilişkili olduğu için kendine bir çıkar sağlamak amacıyla Masonlara dahil olmuştur. Bu durum onu İstanbul'daki Mason Locasından uzaklaştırır.

Tanın Selanik'te Babanzade İsmail Hakkı, Hüseyin Cahit ve Cavit'i Selanik'te ziyaret eder. İnsanlar Babanzade İsmail Hakkı ve Hüseyin Cahit'i birlikte görünce onları *Tanın*'in bir sayısını Selanik'te çıkarmaya ikna ederler. 26 Nisan tarihinde *Tanın* bir sayı olarak Selanik'te yayımlanır ve Babanzade İsmail Hakkı 31 Mart günü parlamento binasından tanık olduklarını burada paylaşır. "Cehennem Gibi Bir Gün" başlıklı yazısında silahlı protestocuların parlamentoya nasıl girdiklerini, milletvekilleri durumu tartışırken onlara nasıl baskı yaptıklarını, dahası kalabalığın Ayasofya meydanında bir milletvekilini Hüseyin Cahit zannederek nasıl öldürdüklerini detaylıca aktarır. Tanık oldukları o gün İstanbul'un nasıl bir şiddet sarmalına girdiğini bütün ciddiyetiyle gözler önüne serer.

31 Mart Vakası'ndan Sonra İttihat ve Terakki Partisi gerici ayaklanmayı bastırdıktan sonra güçlenmiştir. Sultan Reşat Abdülhamit'in yerini aldıktan sonra ayaklanma politik olarak da sonlanmış sayılır. Sultan Reşat, ayaklanmayı bastıramadığı için eleştirilen Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa gibi etkisiz bir karakterdir.

Hüseyin Cahit İstanbul'a döndüğünde perişan edilmiş bir matbaa ve kapanmış bir gazete bulur. İlk işi kısıtlı imkânlarla *Tanın*'i yeniden inşa etmek olur. Ancak yeni yönetimin günah keçisi basın olur. Basının eleştirel sesi suskunluğa mahkum edilir. Hüseyin Cahit, özgürlük için savaşıyor insanlar özgürlüğü sindiremediğini söyler. Partinin ileri gelenlerini din karşıtı görünme korkusuyla hareket ettikleri gerekçesiyle eleştirir ve ne zaman tabanlarını kaybedeceklerini hissetseler hemen kadın ve çocuklarla ilgili muhafazakâr kurallara sığındıklarını söyler. Bu nedenle hiçbirinin vicdan özgürlüğünü savunmadığını ileri sürer.

Yıldız Sarayı'nda Artık Abdülhamit'in sarayı Hareket Ordusu kontrolündedir. Hüseyin Cahit sarayı merakla ziyaret eder, odalara bakar. Yatak odasında yatağın ayak ucuna Abdülhamit'in derin uykuya dalmasını engelleyecek büyük yastıklar konulduğunu görür. Oda muhbir mektuplarıyla doludur. Hüseyin Cahit bu mektuplardan birini alır ve okur. Görür ki bu mektup evinde eski rejimi lanetmek için toplantılar düzenleyen bir muhalife aittir. Ancak onu asıl şaşırtan bu değil sarayın zevksizliği olur. Hasta bir mimarın elinden çıkmış gibidir der saray için.

Baş yazıcıyla sohbet imkânı bulduğunda Abdülhamit'in 31 Mart'ta protestocular silah kullandıklarında hiç tedirgin görünmediğini öğrenir. Baş yazıcı protestoculara hitaben yazılmış bir mektup müsveddesini sultana sunduğunda sultanın onu yırtıp attığını söyler. Ayrıca eğer dışarda olup bitenlerin içeriğini bilmeseydi kesinlikle telaş içinde olacağını ama olmadığını da ekler. Hüseyin Cahit sultanın ayaklanmada bir rolü olup olmadığından emin olamadığını dile getirir.

İdam Kararları Bir gün parlamento binasına doğru yürürken Ayasofya meydanında bir kalabalık görür. Önce bir ayaklanma daha olduğunu düşünür ama insanlar sessizdir. Hatta hayalet gibi yürümektedir. Birkaç dakika sonra meydanın asılarak idam edilmiş insanlarla dolu olduğunu görür. O dakika siyasetten öğrendiğini aktarır.

Talat Paşa Temmuz ayında Talât Paşa içişleri bakanı olur. Bir zamanlar telgraf memuru olduğu için insanlar onu genellikle küçümser. Hüseyin Cahit Talât Paşa'yla *Tanın*'de onun hakkında bir şeyler yazmak için buluşur. Görüşme esnasında Rum patriği yeni bakanı görmeye gelir. Talât Paşa Hüseyin Cahit'ten bir başka odada beklemesini ister. Hüseyin Cahit odada beklemeye başlar ancak sıkılır. Çıkmaya niyetlenip kapıya doğru yürüyünce kilitletiğini anlar. Sonra içerdeki konuşmayı dinlemeye

başlar. Patrik yeni bakanı zor duruma düşürecek sözler etmektedir. Ancak Hüseyin Cahit Talât Paşa'nın zekice manevralar yaptığı söyler. Patrik gittikten sonra eski telgraf memurunun işlerini yönetecek kadar zeki olduğuna hükmederek yeni bakanı tebrik eder.

Sultana Saygı Dini bayramı kutlamanın bir parçası olarak vekiller Sultan Reşat'ı ziyaret eder. Bazı vekiller eskiden olduğu gibi sultanı selamlayıp tahtından sarkan saçakları da öperken bazıları sadece selam vermekle yetinir. Hüseyin Cahit bu ikinci gruptandır. Sonraki gün saygı göstermenin insana yaraşır olanının makbul olduğunu savunan bir makale yazar. Ancak bu görüşü insanlar arasında tepkiye neden olur.

Düyûn-u Umumiye'de Hüseyin Cahit, Cavit'in isteğiyle Düyûn-u Umumiye'de Osmanlılı alacaklıların vekilliğini üstlenir. Cavit Osmanlılı alacaklılar adına hükümetle görüşecek olan kişinin Rum veya Ermeni olmasındansa Türk kökenli olmasını ister. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Fransız ve İngiliz vekiller ülkeyi terk eder ve Hüseyin Cahit Alman ve Avusturyalı vekillerle çalışırken başkan olarak görev yapar. Bu arada Türk-Alman dostluğunu güçlendirmek için milletvekilleri, memurlar, askerler, tüccarlar ve entelektüellerden oluşan bir grupla Almanya'ya gider. Fakat bu seyahatten zevk almaz çünkü sohbetlerin çevrilmesi çok zaman alır. Öyle ki akşam yemekleri nerdeyse gece yarısına doğru sonlanır.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası Hüseyin Cahit bu yeni partiyi birbirinden her anlamda farklı olan sinsi bir insan örgütü olarak yorumlar ve amaçlarının sadece komite ne inşa ettiyse onu yok etmek olduğunu ve bunda başarılı olduklarını ileri sürer.

Babîâli Baskını Hüseyin Cahit bu baskını ülkesini sevenlerin zaferi olarak görür. Ancak *Tanin*'de yazdığı bir makalede kişisel intikam peşinde koşan bazı komitecileri eleştirip ülkenin uzlaşmaya daha çok ihtiyacı olduğunu savunur. Nitekim komiteciler Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni kurar ve kendilerine karşıt olanları bu cemiyete davet eder. Düşmanlıkları bu şekilde sonlandırabileceklerine inanırlar ve iyi niyetlerini göstermek için genel af ilan ederler.

Ancak Hüseyin Cahit bunun naiflik olduğunu belirtir ve komitenin karşıtlarının kendi ülkelerine ihanet etmeye her zaman hazır olduğunu öne sürer. Bir gün Prens Sabahattin'in özel yazıcısı Satvet Lütfü tarafından hükümeti düşürmek üzere tasarlanmış gizli bir planın haberini aldıklarını ve bazı kişilerin tutuklandığını öğrendiklerini anlatır. Bunu anlatırken olayın kendisini hâlâ etkilediğini ifade eder. Ancak bir yandan da kendini eleştirir çünkü komitenin darbesini coşkuyla karşılamıştır. Bu noktada bir insanın kendi yargılarında ne kadar objektif olabileceğini sorgular.

Bir Suikast Komiteciler Balkan Savaşları'nda başarılı olmak için iktidara bir darbeyle gelmişlerdi. O nedenle Edirne düştüğünde komite karşıtları iktidarı tekrar ele geçirmek için bir plan yaparlar. Ancak başarılı olamazlar ama bu kargaşa içinde Hareket Ordusu lideri Sadrazam Mahmut Şevket Paşa sokakta öldürülür. Hüseyin Cahit komitecileri kanunlara olan bağlılıklarından ötürü takdir eder. Nitekim, istediklerini yargılayıp cezalandırma güçleri varken suçsuz biri veya birilerini cezalandırmamak adına delil bulmak için uğraşırlar. Ancak Hüseyin Cahit devrimci hava artık ortadan kaybolduğu için siyasetten iyice soğur. Talât Paşa'ya komiteden ayrıldığını bildiren bir mektup yazar.

Enver Paşa Enver Paşa savunma bakanı olduğunda *Tanin* gazetesinde orduyla ilgili çıkan bir haberin kaynağını öğrenmek için Hüseyin Cahit'i arar. Ancak Hüseyin Cahit kaynağı paylaşmayı reddeder. Bu cevap üzerine Enver Paşa gazeteyi iki günlüğüne kapattırır. Hüseyin Cahit onu nepotizme başvurmadığı için takdir eder ve Adalet Bakanı İbrahim Bey'in bir akrabası için bulunduğu bir iyilik ricasını ileten mektubu Enver Paşa'nın çerçeveletip bakanlığın duvarına astığını ekler.

Ancak Hüseyin Cahit Enver Paşa'nın muhafazakârlığını onaylamaz. Paşa dinin ordunun çimentosu olduğuna inanmakta ve her askerden dini hassasiyet beklemektedir. Örneğin, bir askeri eşine Alman askerlerle zaman geçirmeye izin verdiği gerekçesiyle ordudan atar. Hüseyin Cahit din farklılıklarına dayalı bir ordunun medeni bir topluma aykırı olduğunu belirtir ve Enver Paşa'yla Talât Paşa'yı karşılaştırarak Talât Paşa'nın da inançlı biri olduğunu ama bağınaz olmadığını ifade eder.

Tanin'den Ayrılış Komite darbeye kadar Hüseyin Cahit'in *Tanin*'de neler yazdığına karışmaz. Ancak darbeden ve Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra farklı komite üyeleri Hüseyin Cahit'i ziyaret ederek hükümeti eleştiren şeyler yazmamasını talep eder. Hüseyin Cahit onları önce ciddiye

almaz fakat ziyaretler sıklaştıkça yazma hevesinin arkadaşlarına bir engel yarattığını düşünüp *Tanin*'i bırakma kararı alır.

Bir Teklif *Tanin*'i bırakmadan bir gün önce bir komite üyesi onu ziyaret ederek komitenin genel sekreterliğini teklif eder. O bu teklifi nazikçe reddeder. Sonrasında Cavit, Talât Paşa'yla yaptığı bir konuşmayı onunla paylaşınca komitenin onun gönlünü almak için bu teklifte bulunduğunu anlar. Nitekim, görev için Talât Paşa'nın gönlünde yatan asıl isim Mithat Şükrü'dür.

Birinci Dünya Savaşı Bir sabah Cavit, Hüseyin Cahit'i Almanya'yla yapılan bir anlaşma konusunda bilgilendirmek için ziyaret eder. Hüseyin Cahit hem bu habere şaşırır hem de Fransa ve İngiltere'nin uzlaşmaz politikalarını eleştirir. Bu anlaşmanın ne üstün Alman diplomasisinin ne de beceriksiz Türk diplomatların bir sonucu olduğunu, yalnızca İngiltere ve Fransa'nın uzlaşmaya yanaşmayan politikalarının bir sonucu olduğunu öne sürer.

Savaştan önceki günleri tarif ederken yalnızca bir avuç insanın savaşı bir felaket olarak gördüğünü söyler. Kendisi de dahil olmak üzere hemen herkes bir zafer beklemektedir. Hatta Enver Paşa'yla Talât Paşa'yı suçlayanlar bile savaşın destekçileridir. Bu noktada İkinci Meşrutiyet'in fiilen 1914'te sona erdiğini savunur çünkü milletvekilleri savaş boyunca temel görevlerini yerine getiremez.

Cephede Hüseyin Cahit Enver Paşa'nın Çanakkale'ye gideceğini öğrenince ona katılmaya karar verir. Oraya vardıklarında su şişesi bulamadıkları için ellerinde bira şişeleriyle dolanana askerler görünür. Karargâhta bir asker onları çivi fırlatan uçak hakkında uyarır ve kazılmış çukurlara inip orada beklerler. Tehlike geçtiğinde öğle yemeği yer ve siperleri gezerler. Arıburnu'nda Mustafa Kemal'le tanışır ve orada ayran içerken göremedikleri bir müzik ekibi bir yerlerde Carmen'i söylemektedir.

Almanya'ya Bir Gezi Bir grup Alman vekilin İstanbul gezisinin ardından bazı vekiller Almanya'ya seyahate gider. Hüseyin Cahit Almanların savaşın gidişatından umutsuz olduğunu ama Türkiye'nin başarılarından mutlu olduklarını belirtir. Münih gibi merkezi noktaları ziyaret ederlerken şehirlerin Türk bayraklarıyla süslendiğini görürler.

İmparatorla tanışmayı beklerken imparatorun kendilerine daha önce hediye ettiği madalyayı takıp takmama konusunda tartışırlar. Hüseyin Cahit bunu sultandan izinsiz herhangi bir madalyanın takılmasına izinleri olmadığı bahanesiyle reddederken İzmir vekili Seyit Bey ona karşı çıkar. Sonunda madalyaları takmak zorunda kalırlar.

Yemekte herkes karneyle ekmek almaktadır ancak başbakan Bethmann-Holweg karnesi olmadığı için ekmek alamaz. Sonrasında bir kişi kendi karnesini başbakanına verir ve başbakan ancak bu şekilde ekmek alabilir. Hüseyin Cahit ve diğer vekiller bu olanları izler ve takdir ederler.

Ermeni Sorunu Bir gün Hüseyin Cahit'in Düyûn-u Umumiye'de çalışırken bir memur Anadolu'daki görevinden yeni dönen bir memur ona Anadolu'daki Ermenilerin durumundan bahseder. Hüseyin Cahit duydukları karşısında şaşırır ve Enver Paşa'nın bu konuya dair söylediklerini hatırlar. Enver Paşa ona Ermenileri Türk kökenli insanlarla çatışmaya giremeyecekleri yerlere göç etmeye zorlayan bir plandan bahsetmiştir. Ancak memurun anlattıkları Enver Paşa'nın söylediklerinden farklıdır ve Hüseyin Cahit o ana dek ne Rum ne de Ermeni arkadaşlarından bu konuda tek söz işitmiştir.

Bir sabah milletvekili Zohrab'ın eşi yardım istemek için evine gelir. Kocasını Zohrab ve bir diğer vekil arkadaşı Vartkes mahkemeye çıkarılmak üzere Diyarbakır'a götürülmüştür. Kadın Hüseyin Cahit'e kocasının durumu hakkında Talât Paşa'yla görüşüp görüşmeyeceği sorar. Hüseyin Cahit kadınla birlikte Talât Paşa'nın evine gider. Talât Paşa kadını dinler ve kocası hakkında endişelenmemesini tembihler. Fakat ne Zohrab ne de Vartkes Diyarbakır'dan geri döner. Daha sonra onları öldüren kişi Cemal Paşa tarafından idam edilir.

Bir Yasa Değişikliği ve Bir Tartışma Mecliste vicdan özgürlüğünün parti programına eklenmesi önerildiğinde Hüseyin Cahit öfkelenir ve meslektaşlarını ikiyüzlülükle suçlar. Onlara vicdan özgürlüğünün ne anlama geldiğini sorar ve onları bunu uygulamak için yeterli cesarete sahip olmamakla suçlar. Osmanlılar için kâfirlik göstergesi olan şapkayı giymek istese ne yapacaklarını sorar. Bu soru üzerine bir vekil onu mimikleriyle kınarken Ziya Gökalp kamu vicdanının buna izin vermeyeceğini söyler. O zaman Hüseyin Cahit eğer kızının bir gayrimüslimle evlenmesine izin verirse ne yapacaklarını sorar. Ziya Gökalp yine aynı cevabı verir. Bu sefer Hüseyin Cahit kendisi kamu

vicdanına aykırı davranışa bile hukukun onu koruması gerektiğini ve eğer vicdan özgürlüğünü savunuyorlarsa toplumu hukuka dair, insanların tercihleri üzerinde bir söz hakkı olmadıklarına dair bilgilendirmeleri gerektiğini ifade eder. O konuşmasını bitirdiğinde arkadaşları onunla alay eder ve tartışma sonlanır.

Hüseyin Cahit siyasi programların meşrutiyet boyunca bir sorun olduğunu dile getirir.

Çıkarılığa Karşı Osmanlı İmparatorluğu büyük oranda ithalata dayandığı için savaş onun ticari trafiğini kötü bir şekilde etkiler. Satıcılar yalnızca Almanya ve Avusturya'dan ürün getirebilmektedir. Bu ürünler Almanya ve Avusturya'da aynı fiyatlarla satılırken imparatorlukta fiyatlar açgözlü tüccarlar yüzünden sürekli yükselmektedir. Bu nedenle bir ithal ürünleri kontrol altında tutabilmek için üç kişilik bir komisyon kurulmasına karar verilir. Hüseyin Cahit bu komisyonun ikinci başkanı olur ve hiçbir ödeme almadan gönüllü olarak çalışır. Verimli iş görebilmek adı bürokrasiye geçit vermez ve sözlü şikayetler üzerine harekete geçer. Örneğin, eğer bir kişi kandırıldığını düşünüyorsa söz konusu ürünle birlikte komisyona başvurup satıcının adresini vermesi yeterlidir. Görevli memur o zaman satıcıyı sorgulanmak üzere komisyona getirir. Bir milletvekilinin bir akrabasının bile bu şekilde gelip nezarethânedeki bir gece kaldığını çünkü kimseye ayrıcalık tanımadıklarını belirtir. Örnek olarak Talât Paşa'yla aralarında geçen bir olayı aktarır. Bir gün Talât Paşa ondan emekli bir elçi için iki sandık kibritle ister. Fakat Hüseyin Cahit o ana dek kimseye ayrıcalık tanımadıklarını söyleyerek vermeyi reddeder. Talât Paşa şaşırarak ciddi olup olmadığını sorar, Hüseyin Cahit ciddiyetini onaylayınca Talât Paşa bu sefer aynen bu şekilde devam etmelerini telkin eder. Hüseyin Cahit komisyonun başarısını nepotizme karşı uyguladıkları politikaya bağlar.

Ayrıca savaş boyunca kefen bulunmamasıyla ilgili uzun süre devam eden bir tartışmaya göndermede bulunarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni insanların kefen bile bulamayışından sorumlu tutanların iki şeyi bilmesi gerektiğini söyler; birincisi, o dönemde Cumhuriyet Halk Partisi mevcut değildir. İkincisi, eğer bir ülkede tekstil sanayii yoksa uzun bir savaş boyunca elbette tekstil ürünlerinden mahrum kalır.

Yeni Kabine

Sadrazam Sait Halim Paşa emekli olduğunda Talât Paşa yeni kabineyi kurma görevini üstlenir. Hüseyin Cahit'in arkadaşları yeni kabinede bakan olması için ona ısrar eder ve Talât Paşa da hangi bakanlıkta çalışmak istediğini sorar. Hüseyin Cahit dışişleri bakanı olmak istediğini söyler. Ancak Almanya taraftarı olan Enver Paşa ona İngiltere ve Fransa taraftarı olması sebebiyle karşı çıkar. Sonrasında Hüseyin Cahit içişleri bakanlığını ister. Bu sefer de Talât Paşa o göreve geldiğinde ne yapacağını sorar ve Hüseyin Cahit Ermeni sorunuyla ilgili tarafsız bir araştırma yaptırmak istediğini söyleyince Talât Paşa bu cevaptan hoşlanmaz. Sonunda Hüseyin Cahit yeni kabineden yer almamaya karar verir.

Temalar

Hayal Kırıklığı: Hüseyin Cahit tüm anıları boyunca siyasetin kendine göre bir şey olmadığını tekrarlar. Farklı olaylar aracılığıyla siyasetten nasıl tiksindiğini dile getirir. İdam edilmiş insanlar, ikiye bölünmüş siyasetçiler ve siyasi hayatın oyunları onu siyasetten soğutur.

Bu anlamda onun siyasi anıları uzun süre boyunca hayal ettiği her şeyin ona yaşattığı hayal kırıklığının hikâyesidir. Anlatısına İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği günü tarif ederek başlar. Yıllardır beklediği o günün böylesine sıradan ve törensiz oluşu onu şaşırtır. Anlattıkları meşrutiyetin gelecek günlerine dair ipucu verir. Çoğu insan neler olup bittiğinin farkında değildir farkında olanlarsa nasıl karşılık vermeleri gerektiğini bilmemektedir.

Devamındaki günlerde beklediği sevinç ve neşeyi bulur ancak zamanla devrimciler onu hayal kırıklığına uğrattılar çünkü imparatorluğu yönetmekten çekinmektedirler. Eski rejimin ileri gelenlerine hiçbir şey için hesap sormazlar. Gölgeye saklanıp onları yıllarca bastıran ve ezen Abdülhamit'e kendi gücünü koruması için fırsat tanır. 31 Mart'tan ve Babıâli Baskını'ndan sonra güçlenirler ancak devrimci karakterleri komiteye olan bağlılıkları nedeniyle deforme olmuştur. Zira komite siyasi partiyi idare eden bir gizli güç olarak varlığını sürdürmektedir. O nedenle tek amaçları tıpkı Abdülhamit gibi muhalifleri bastırmak olur. Fakat Hüseyin Cahit her şeye rağmen devrimcilerin iyi niyetine inanmayı tercih eder.

Eleştirel Düşünce: Hüseyin Cahit, gazeteci kimliği sayesinde eleştirel bir siyasi kişilik sergiliyor. Savunduğu ideolojinin destekçilerini eleştirmekten kaçınmıyor. Anıları gazeteci kimliğinin siyasetçi kimliğinden ağır bastığını örnekliyor. Örneğin, Selanik'te kendini yabancı bir kalabalık tarafından sarılmış hâlde bulunca insanları ondan bir milletvekili olarak konuşma yapmasını beklediğini fark ediyor, birkaç söz ediyor ve sözü Cavit'e bırakıyor. Önemli olaylar hakkında nutuk atılmasını beklemeyi bir tür hastalık olarak niteliyor ve orada kendi kendini konuşmaktan hiç yorulmayan bir siyasetçi olamayacağı konusunda ikna ediyor.

Ancak çeşitli komite üyeleri hükümet hakkında eleştirel bir şey yazmaması konusunda talepte bulununca *Tanin*'i bırakıyor. Zira fikir gazeteciliği yapamayacaksa yazmanın bir anlamı olmadığına inanıyor. *Tanin*'den sonraki günlerinde kendini hedefsiz ve bomboş biri olarak niteliyor.

Sultana itaatkâr kullar gibi bağlı olan milletvekillerini eleştirmekten kaçınmıyor. Partinin komiteden kopmadığını görüp bunun bağımsız düşünceye önem veren kimseleri partiden uzaklaştırdığını savunuyor. Kendini komitenin darbesini coşkuyla karşılayıp Prens Sabahattin'in hükümeti devirme çabalarını yerdığı için eleştiriyor. Kısacası, anıları bir siyasetçiden ziyade bir eleştirmen ve gözlemcinin gözünden bakmayı örnekliyor.